

Tabiiy fanlar

I qism

1

novda
edutainment

@ELEKTRON_DARSLIKBOT dan yuklab olindi.

Y.V. Malikova

Tabiiy fanlar

1-sinf

I qism

Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darslik

Ta'limni rivojlantirish Markazi huzurdagi Tabiiy fanlar bo'yicha ilmiy-metodik kengash tomonidan tavsiya etilgan.

novda

Toshkent – 2023

@ELEKTRON_DARSLIKBOT dan yuklab olindi.

Y.V. Malikova

Tabiiy fanlar. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 1-sinfi uchun darslik,
1-qism / Y.V. Malikova. – Toshkent: "Novda Edutainment" nashriyoti,
2023. – 52 b.

Taqrizchilar:

- N.M. Usmanova** – MMTV tasarrufidagi PMTIDUM oliy toifali
boshlang'ich sinf o'qituvchisi;
- O.Sh. Yevstafyeva** – MMTV tasarrufidagi PMTIDUM 1 toifali
boshlang'ich sinf o'qituvchisi.

Shartli belgilar

– juft bo'lib ishlang

– guruh bo'lib ishlang

– o'ylab ko'ring

Mundarija

1-mavzu. O'zim haqimda nimalarni bilaman?	5
2-mavzu. Maktabga yo'l	8
3-mavzu. Sinfda nimalar bor?	11
4-mavzu. O'simliklar qanday bo'ladi?	14
5-mavzu. Hayvonot olami	17
6-mavzu. O'rmon va o'tloq	20
7-mavzu. Hayvonot bog'i nima?	23
8-mavzu. Kuzda nimalar bo'ladi?	26
O'zingizni tekshirib ko'ring	29
9-mavzu. Vaqt. Hafta	31
10-mavzu. Yil fasllari	34
11-mavzu. Tabiat qishga qanday tayyorlanadi?	38
12-mavzu. Qish	41
13-mavzu. Suvning holatlari	44
14-mavzu. Tabiat hodisalari	47
O'zingizni tekshirib ko'ring	50

Kirish so'zi

Qadrli ota-onalar, bobo-buvilar, aka-opalar!

Aziz ustoz va murabbiylar!

Bu sahifa sizlar uchun mo'ljallangan. Bizning birinchi sinfga borayotgan farzandimiz maktabga, ilmga, o'qishga mehr qo'yishini, qiziquvchan, izlanuvchan bo'lishini xohlaymiz. Buning uchun siz bilan biz unga yordam berishimiz kerak.

Bolaning vazifalarni tushunishiga yordam bering. Uy vazifasini uning o'rniga tayyorlab berishga, o'rniga rasm chizishga, savollarga o'zingiz javob berishga urinmang. Farzandingizni tushuning, sabr-toqat bilan yordam bering. Vaqti kelib, darslarini o'zi, mustaqil ravishda, tez tayyorlashga o'rganadi.

Uning darsiga, qilayotgan ishiga befarq bo'lmang, fikriga quloq soling, ilm olishiga qiziqayotganingizni ko'rsating.

Farzandingiz birinchi sinfga bordi, ilmning keng yo'liga ilk qadamlarini qo'ydi, har kuni atrofidagi olam haqida yangi-yangi, qiziqarli bilimlar, taassurotlar oladi.

Shuning uchun uning "Nima?", "Qachon?", "Qanday?", "Nega?", "Nima uchun?" kabi ko'plab savollariga birgalikda javob beraylik. Shunda u tabiatdagi turli hodisalarning sabablarini mustaqil ravishda izohlashni o'rganadi.

Yodingizda bo'lsin, bu darslikning matni birinchi sinf o'quvchisining o'qishi va tushunishiga moslangan, shuning uchun unda o'rganilayotgan mavzuga oid ma'lumotlar to'liq berilmagan bo'lishi mumkin. Darsliklarimiz bosqichma-bosqich, asta-sekinlik bilan bolaning dunyoqarashini kengaytirishga, atrofimizdagi olam haqidagi bilimlarini oshirishga yordam beradi. Agar darslikda keltirilgan ma'lumotlar sizni qoniqtirmasa, farzandingiz bilan birga mavzuni boshqa manbalardan o'rganib, izlanib ko'ring. O'zingiz uchun ajoyib yangiliklar kashf qilsangiz ajab emas.

O'zim haqimda nimalarni bilaman?

**Mening ismim Akmal.
Men 7 yoshdaman. Men
Toshkentda yashayman.**

**Men Azizaman.
Yoshim 7 da. Men ham
Toshkentda turaman.**

**Mening ismim Umida.
Men ham 7 yoshga
to'ldim. Men Buxoroda
tug'ilganman.**

**Mening ismim Sardor.
Men ham 7 yoshdaman.
Men Namangandan
kelganman.**

**Ismim Jasur.
7 yoshdaman.
Mening ona shahrim – Nukus.**

**Mening ismim Madina.
7 yoshdaman. Men ham
Toshkentdanman.**

- 1.** Ismingiz nima? Yoshingiz nechada?
- 2.** Qayerliksiz?

Men insonman. Men atrofimdagi
olamni o'rganyapman. Men o'ylashni,
eshitishni, gapirishni bilaman. Bilmagani
narsalarimni birpasda o'rganib olaman.

Inson bu dunyoni beshta
yordamchisi orqali o'rganadi. Bu
beshta yordamchi sezgi a'zolaridir.

Eshitish

Ta'm bilish

Ko'rish

Hid bilish

Sezish

Sezgi a'zolarini sanab bering. Ular nima uchun kerak?
Bolalar qaysi sezgi a'zosidan foydalanyaptilar?

Maktabga yo'l

Men Toshkentda yashayman.
Mening manzilim: Toshkent shahri,
Xorazm ko'chasi, 35-uy, 2-xonadon.

Biz ilgari Nukusda yashardik. Toshkentga
yaqinda ko'chib keldik. Hozir Yunusobod
mavzesi, 98-uy, 45-xonadonda turamiz.

Bu qanday binolar? Ular nima uchun kerak?

**Sabzavot
do'koni**

Maktab

Non do'koni

**Kiyimlar
do'koni**

Dorixona

Sartaroshxona

Madina bilan Jasur maktabga qanday boradi?

Madinaning uyi

Jasurning uyi

Uyingiz oldida qanday binolar bor? Ularni belgilab qo'ying.

Tabiatdagi narsalar

Jonsiz

Jonli

Jonsiz

Jonli tabiat

Jonsiz tabiat

Suratdan jonli va jonsiz tabiatni toping.

Sinfda nimalar bor?

Atrofimizdagi narsalar har xil moddalardan yasalgan: yog'och, plastmassa, shisha, qog'oz.

Yog'och

Plastmassa

Shisha

Qog'oz

Bizning sinfimizga qarang. U yerda nimalar bittadan ekan? Nimalar ko'p?

Sizning sinfingizda nimalar bor?
Sinfimizdagi nimalar sizniki bilan bir xil,
nima har xil ekan?

Suratdan mana shu buyumlarni toping. Ular nimadan yasalgan?

O'simliklar qanday bo'ladi?

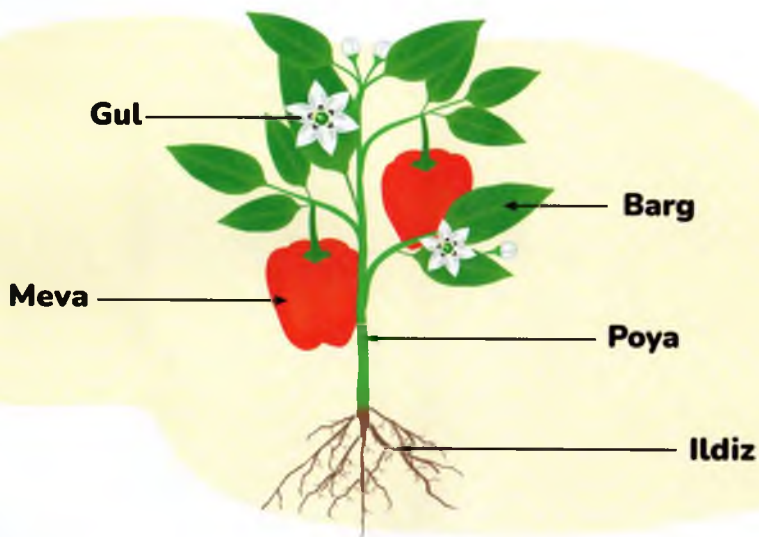

Atrofimizda har xil o'simliklar bor. Uyning yonida, hovlida yoki bog'da odamlar madaniy o'simliklar o'stiradi.

Tomorqada nimalar o'sadi? Bog'da nimalar o'sadi?

Bu o'simliklarning qaysi qismini ovqatga ishlatamiz?

Hayvonot olami

Uyingizda qanday hayvonlar bor? Ular haqida nimalarni gapirib bera olasiz?

Hayvonlar

Uy hayvonlari

Yovvoyi hayvonlar

Hayvonlar yovvoyi va uy hayvonlariga bo'linadi. Yana qanday jonzorlar bor?

Qaldirg'och

Chiyabo'ri

Baliq

Hayvonot olamini baliqlar, qushlar, hayvonlar va hasharotlarga ajratish mumkin.

Burgut

Jayron

Tipratikan

Ilon

Qurbaqa

Bu qaysi hayvonlar? Soyasidan taniysizmi?

O'rmon va o'tloq

Keng yaylovda arilar,
Kapalaklar uchadi.
Guldan yozilgan gilam
Bahri dilni ochadi.

O'rmon bu sirli olam,
Daraxtlar o'sar ko'rkam.
Qush navosi, sof havo –
Beradi tanga davo.

O'rmon bilan yaylovning farqini ayting.

O'rmonda, o'tloqda yurish qoidalarini bilib oling.
Yana qanday qoidalarni bilasiz?

**Gulxan
yoqmang**

**Gullarni
yulmang**

**Daraxt shoxlarini
sindirmang**

**Kapalaklarni
o'ldirmang**

**Gullarni bosib,
payhon qilmang**

Bolalar o'rmonda va o'tloqda yurishning qaysi
qoidalarini buzishdi?

Hayvonot bog'i nima?

Hayvonot bog'i hayvonlar saqlanadigan bog', jonli muzeydir. Hayvonot bog'idagi hayvonlar qafaslarda yashaydi, odamlar kelib, ularni tomosha qiladilar.

Hayvonot bog'ida noyob, yo'qolib borayotgan hayvonlar ham saqlanadi. Masalan, sayg'oq, yo'lbars, oq tirnoqli ayiq.

Olimlar noyob hayvonlarni kuzatadilar, ularni o'rganadilar, ko'paytiradilar.

Oq tirnoqli ayiq

Sayg'oq

Yo'lbars

Hayvonot bog'iga keluvchilar uchun qoidalar

Hayvonlarga
ovqat
bermang

Axlat
tashlamang

Hayvonlarning
jig'iga tegmang

Panjaradan
oshib o'tmang

Shovqin
solmang

Har bir bo'limda qaysi hayvon yashaydi?

Kuzda nimalar bo'ladi?

Men uchun kuz – rang-barang bo'yoqlar fasli. Daraxt va butalar yorqin sariq, jigarrang, qizil tusga kiradi.

Rassom kuzning qaysi belgilarini chizgan? Kuzning yana qanday belgilarini bilasiz?

Men uchun kuz – mo'l-ko'l hosil,
pishiqchilik fasli. Mevalar, sabzavot, yong'oq
– hammasi kuzda g'arq pishadi.

Guruhlarga ajrating.

Sabzavot

Mevalar

Yong'oq

Bu o'simliklar qayerda pishadi?

Bog'

Poliz

Maqolning ma'nosini tushuntiring.

Kuzning bir kuni qishning bir oyini boqadi.

O'zingizni tekshirib ko'ring

1. Madina kitob o'qimoqchi. U kitobdagi ma'lumotni qaysi sezgi a'zolari orqali oladi?

2. Jasur inson yasagan narsalarning rasmlarini yiqqan ekan. Bu yerda nima ortiqcha?

3. Bolalar hosilni yig'ib olishga yordamlashdi. Bog'da kimlar ishladi?

4. Sardor svetoorning qaysi chirog'i yonganda yo'ldan o'tishi kerak?

5. Aziz hayvonot bog'idagi qafasga ilingan belgilarga qarab, bu hayvonning jig'iga tegish, unga ovqat berish mumkin emasligini tushundi. U qaysi belgilarni ko'rgan ekan?

6. Ochiq dars uchun hasharotlarni rasmga olish kerak edi. Kim vazifani to'g'ri bajaribdi?

Vaqt. Hafta

Vaqt to'xtamay o'taveradi. Ilgari bo'lib o'tgan voqealar o'tmish, **o'tgan zamon** deyiladi.

Hali bo'lmagan voqealar kelajak, **kelasi zamon** deyiladi. Biz esa bugungi kunda, **hozirgi zamonda** yashayapmiz.

O'tmish

Bugun

Kelajak

O'tmishda nimalar bo'lganini aytib bering. Bugungi kunni tasvirlang. Kelajakni qanday tasavvur qilyapsiz?

Taqvimga qarab, savollarga javob bering.

1. Taqvimdagi oy haftaning qaysi kunidan boshlangan?
2. Bu oyning o'n ikkinchi kuni haftaning qaysi kuniga to'g'ri keladi? Yigirmanchi kuni-chi?
3. Qaysi kunlar dushanbaga to'g'ri keladi?
4. Bu oy haftaning qaysi kunida tugaydi?

Dekabr

Dushanba	Seshanba	Chorshanba	Payshanba
		1	2
6 	7 	8 	9
13 	14 	15 	16
20 	21 	22 	23
27 	28 	29 	30

Qahramonlarimiz dam olish kuni nima qilishibdi?
Siz dam olish kunini qanday o'tkazdingiz?

Ish kunlari – dushanba, seshanba, chorshanba, payshanba, juma. Shanba va yakshanba esa **dam olish kunlari**.

Juma	Shanba	Yakshanba
3 	4 	5
10 	11 	12
17 	18 	19
24 	25 	26
31 		

Yil fasllari

Rassom bu kitobda nimani tasvirlagan? Kitobning har bir sahifasida nimalar chizilgan? Qaysi sahifa sizga ko'proq yoqadi?

Rasmchalarning har biri qaysi faslga mos keladi?

Rasmga qarab, siz yaxshi ko'rgan fasl haqida gapirib bering.

Qish

Bahor

Yoz

Kuz

Tabiat qishga qanday tayyorlanadi?

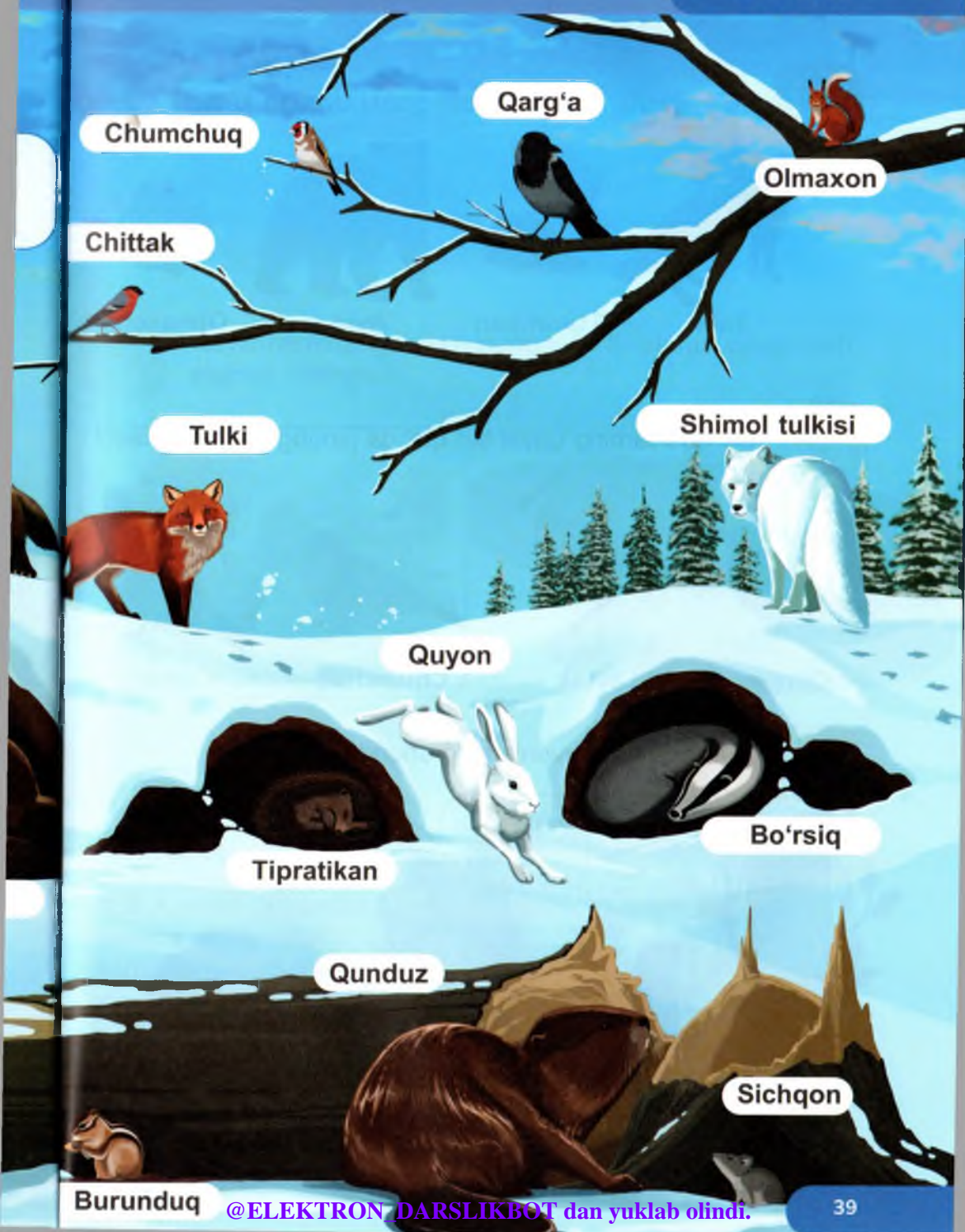
Bu rasmda qaysi hayvonlar tasvirlangan? Ular haqida gapirib bering. Hayvonlar qishni qanday o'tkazadilar?

Suvsar

Bo'ri

Ayiq

Silovsin

Chumchuq

Qarg'a

Olmaxon

Chittak

Tulki

Shimol tulkisi

Quyong

Tipratikan

Bo'rsiq

Qunduz

Sichqon

Burunduz

Bu jonivorlarning qaysi biri qishki uyquga ketadi?

Tulki

Tipratikan

Ayiq

Olmaxon

Bu qushlarning qaysi biri qishda janubga uchib ketadi?

Qarg'a

Laylak

Chumchuq

Kaptar

Yana qaysi hayvonlarning shunday ini bor?

Qish

Qishda kunlar qisqaroq, tunlar uzunroq bo'ladi. Sovuq tushib, daryo va ko'llar muzlaydi.

Qaysi rasmda qish tasvirlangan? Nimalarga qarab qish ekanini bildingiz?

Ayoz bobo novvot soldi,
Olga edim, qo'lim qotdi.

(Muz)

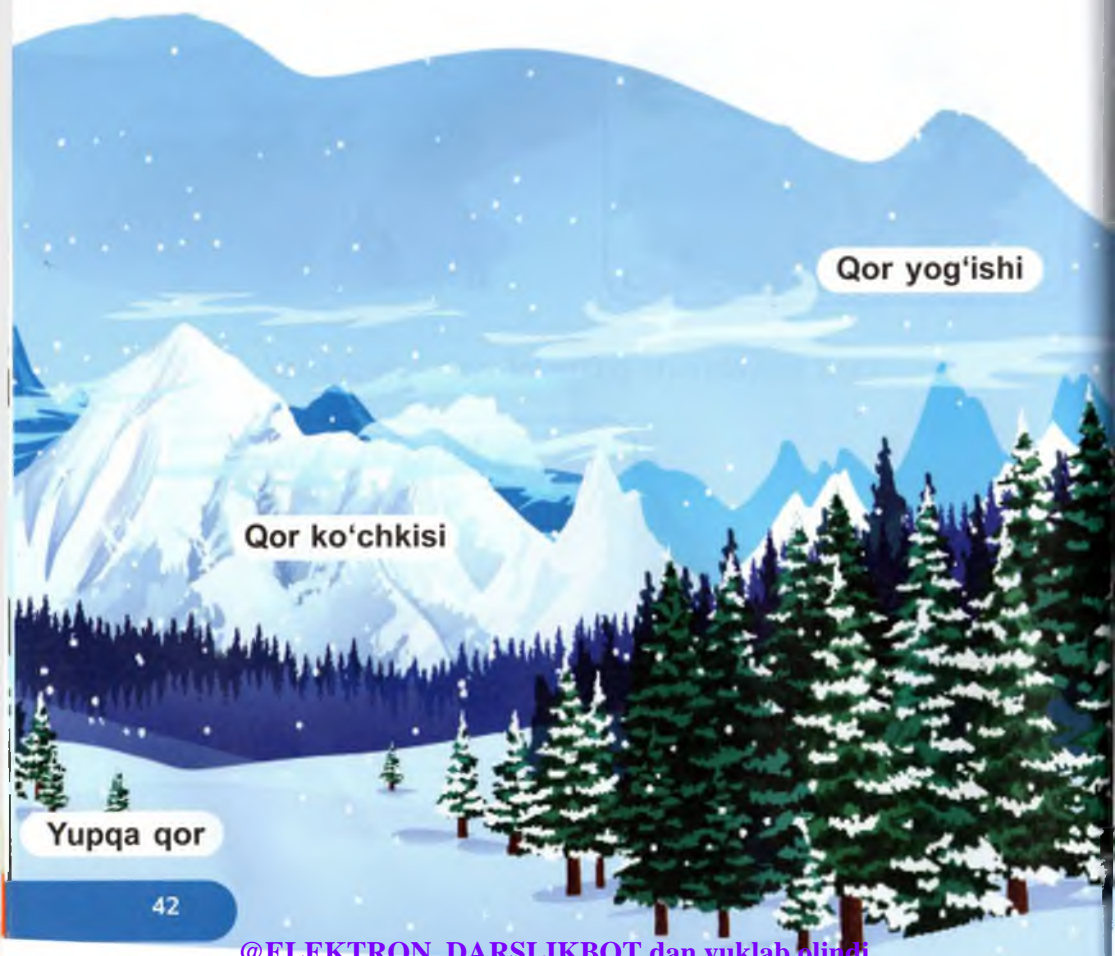
Yozib kumush poyandoz,
Sovuqda elar shakar.
Sharbatsiz yasay novvot,
Toping siz bermay shahar.
(Qoq)

Qishda ajoyib tabiat hodisalarini ko'rish mumkin.

Qor – suv tomchilarining yaxlagan holatidir. Suv bug'i osmonda sovuq havo ta'sirida muzlaydi va mayda muz parchalariga aylanadi. Keyin esa muz parchalari yerga tushadi. Bu hodisa **qor yog'ishi** deyiladi. Kam qor yog'ganda, yer yuzasi **yupqa qor** qatlami bilan qoplanadi.

Agar qor kun iliq bo'lib turganda yog'sa, yerga tushib eriydi. Lekin kechasi sovuq havoda muzlaydi. Bu holat yer ustida **yaxmalak** hosil qiladi.

Kuchli shamol esib, qor yog'sa, **bo'ron** deyiladi. Ba'zan bo'ron shunaqa kuchli bo'ladiki, yer ham, osmon ham ko'rinmay qoladi. **Izg'irin shamol** qorni yer yuzida uchirib yuradi.

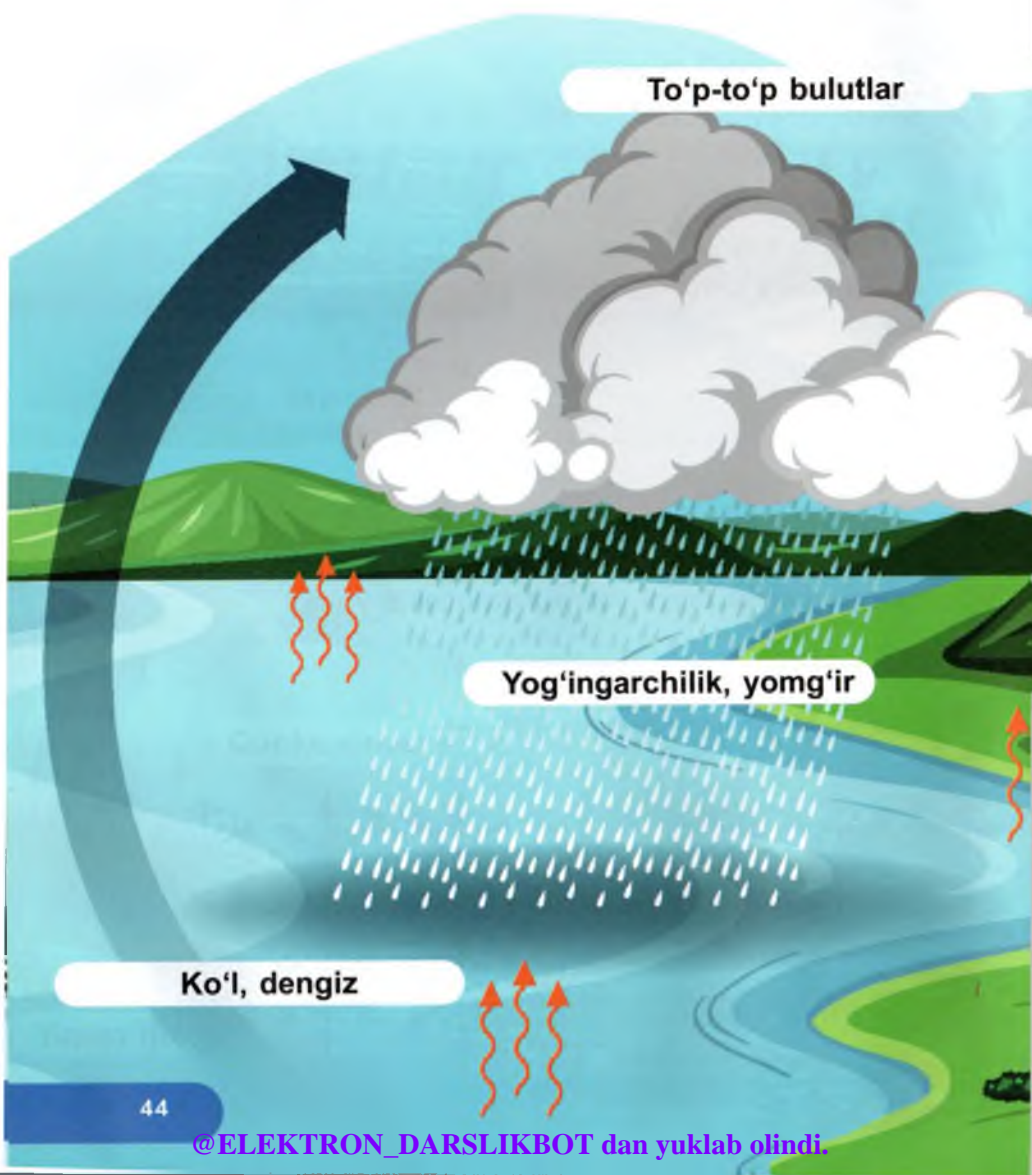

Ikkita bir xil qor parchasini toping.

Suvning holatlari

Suv – ajoyib tabiiy modda. Sovuqda suv qotib, **qor** va **muzga** aylanadi. Qor yoki muz erisa, yana suvga aylanadi. Suv qattiq qizisa, bug'ga aylanadi.

Ko'chadagi **tuman** – qaynayotgan qozon yoki chovgumdan chiqayotgan bug'ning xuddi o'zi. Yer yuzidan ko'tarilayotgan bug'lar osmonga chiqib to'planadi, shunda pastdan bizga **bulut** bo'lib ko'rinadi. Bu bug'lar sovigach, yerga yomg'ir, do'l yoki qor bo'lib yog'adi.

Rasmlarga qarab, suvning holati qanday o'zgarishini aytib bering. Nima uchun suv bunday o'zgaradi?

Suv yana nimalarga aylanishi mumkin?

Tabiat hodisalari

Tabiatda hamma narsa o'zgarib turishini bilasizmi? Masalan, issiq kunlardan keyin salqin kunlar keladi. Kuzdan keyin qish, qishdan keyin esa bahor boshlanadi.

Tabiatdagi o'zgarishlar bir kunning ichida ham bo'lishi mumkin. Masalan, siz bugun tabiatda qanday o'zgarishni ko'rdingiz?

Tabiatning insonga bog'liq bo'lmagan o'zgarishlari **tabiat hodisalari** deyiladi. Tongda quyosh chiqishi, tundan keyin kun kelishi, havo ilishi, keyin birdan sovib, yomg'ir yoki qor yog'ishi, qushlarning uchib kelishi, daraxtlarning gullashi – bularning har biri tabiat hodisalariga misol.

Qaysi hodisalar jonli tabiatga, qaysilari jonsiz tabiatga tegishli?

Xazonrezgi

Gullash

Chaqmoq

Qor

Daraxtlarning
meva tugishi

Tuxumdan polapon
ochib chiqishi

Bo'ron

Yaxmalak

Ayoz

Yomg'ir

Xazonrezgi

Tuman

**Muzlarning
ko'chishi**

**Muzlarning
erishi**

**Maysa va gullarning
unib chiqishi**

Momoqaldiroq

Kamalak

**Tabiatning
gullashi**

O'zingizni tekshirib ko'ring

1. Sardor qor yoqqanda bog'da aylanib kelish uchun kiyim tanlayapti. Bu yerda qaysi kiyim ortiqcha?

2. Madina qishda bo'ladigan hodisalarni o'rganyapti. U qaysi rasmlarni tanlashi kerak?

3. Umida rasmlarning tagiga tabiat hodisalarining nomini yozib chiqyapti. Unga to'g'ri nom topishda yordam bering.

Yordamchi so'zlar: kun botishi, xazonrezgi, chaqmoq, quyosh tutilishi, shamol, kamalak.

4. Aziza qish oylarini sanab bermoqchi. U qaysi oylarni aytishi kerak?

Sentabr
Oktabr
Noyabr

Mart
Aprel
May

Dekabr
Yanvar
Fevral

5. Jasur jonsiz tabiatga tegishli kuzgi hodisalarni aytib bermoqchi. U nimalarni tanlashi kerak?

Xazonrezgi

Qirov

Maysalarning
sarg'ayishi

Havo sovishi

Jonivorlarning qishki
uyquga tayyorgarligi

Qushlarning
uchib ketishi

Izg'irin

Tuman

6. Akmal rasimga qarab, hayvonlar qanday qishlashini aytib beryapti. Akmal bu rasmda nechta hayvonni topgan?

Y.V. Malikova

Tabiiy fanlar. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 1-sinfi uchun darslik, 1-qism / Y.V. Malikova. – Toshkent: "Novda Edutainment" nashriyoti, 2023. – 52 b.

UO'K: 5(075.3)

KBK 2ya72

M 22

ISBN 978-9943-7208-4-8

Malikova Yuliya Vladimirovna

TABIIY FANLAR

1-sinf

I qism

Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darslik

"Novda Edutainment"

Toshkent – 2023

Muharrirlar:

Badiiy muharrir

Musahhih

Rassomlar:

Kompyuterda sahifalovchi

M.Rahmanova, A.Rustam, Sh.Muslimova

A. Sobitov

X. Serobov

T.Daminov, V.Frolov, R.Ismailova, S.Mamedova

I.Tursunov

Nashriyot litsenziyasi AI №158. 27.06.2023-yilda original-maketdan bosishga ruxsat etildi. Bichimi 60x84 1/8. Kegli 16 n/shponli.

"Arial" garnituras. Ofset bosma usulida bosildi.

Mashinada yengil bo'rlangan (Machine Finished Coated) 80 g/m² qog'oz.

Shartli b.t. 6,5. Hisob-nashriyot t. 1,17.

Adadi 626 981 nusxa. Buyurtma raqami 23-217.

"O'zbekiston" NMIUda chop etildi.

